

חבורה בענין זה נהנה זה לא חסר

יצחק צולטאן

1. למה משלמים בעד הנאה?

מקור לדמי הנאה

משתרשי, כי יאכל קדש, שכירות פועלים, גזל התשמישים

מ"ט שזה נהנה זה לא חסר פטור?

א. כופין על מדת סדום

פני יהושע מסכת בבא קמא דף כ עמוד א, תוספות מסכת בבא בתרא דף יב עמוד ב

ב. אין חיוב לשלם דבר שאין לו דין ממון

דברות משה ס' יב א' ב, חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף כ עמוד א

ג. מחילה

נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף ט עמוד ב בשם הרמ"ה, עליות דרבינו יונה מסכת בבא בתרא דף ד

עמוד ב, גר"ח על הש"ס ב"ק כ:

ד. לא מצינו מזיק בלא חסר

קצות רמוב, קצות רמזא, אור שמח פ"א מהל' נזק"מ ה"ב, שו"ת הרשב"א חלק ד סימן יג

2. מתי משלמים בעד הנאה?

הנאה פורתא

תוספות מסכת בבא מציעא דף קיז עמוד א, תוספות הרא"ש מסכת בבא מציעא דף קיז עמוד א ד"ה

ויושב, דברות משה ס' יב ענף ד, חידושי ר' נחום מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב א' קב

מאי קיימא לאגרא?

רש"י, תוס', נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף ט עמוד א, הגהות מיימוניות הלכות גזלה ואבדה פרק ג א' ג

ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ב, תרומת הדשן סימן שיז

הנאה שלא מחמת החסרון

תוספות מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב ד"ה הא איתהנית, מרדכי מסכת בבא קמא פרק כיצד הרגל ס' יז

רא"ש מסכת בבא קמא פרק ב ס' ו, מרדכי ב"ק ס' יז, רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ה:ג, מחנה אפרים

נזקי ממון ס' יג, אור שמח הלכות גזלה ואבדה פרק ג ה"ט, ר' יונה ב"ב ד: ד"ה מתניתין המקיף, זית רענן

ח"ב ס' יז א' ח

חסרון פחות משווה פרוטה

תוס' כתוב' ל: ד"ה לא צריכא, שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב ד"ה אם נהנית בשם הרי"ד,

רבינו פר"ץ כ: ד"ה סתם

בעל מקפיד

תוספות מסכת בבא קמא דף כא עמוד א, מהר"ם לובלין, חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף כא עמוד

א, שיטה מקובצת כא. בשם רבנו ישעיה ז"ל וכו' תר"פ, רבינו ירוחם - מישרים נתיב יב חלק א [וכ"פ

טוש"ע שסג:ז], ים של שלמה ב"ק פ"ב ס' טז

המהנה גלה דעתו שחשוב לו ממון

תוספות מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב ד"ה טעמא דניקף וכו' תוס' ב"ב ה., מרדכי ב"ק וב"ב, יד רמ"ה

ב"ב ה., ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ב ס' טז, קהלות יעקב ב"ק ס' יח א' א-ב, קצות החושן סימן

קנח:ו, מרומי שדה מסכת בבא קמא דף כ עמוד א, חידושי ר' נחום מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב א' קא

3. מה משלמים בעד הנאה?

תוספות מסכת בבא קמא דף כא עמוד א, נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף ט עמוד א, שער המלך הלכות

גזלה ואבדה פרק ג ה"ט, דברות משה ס' יב ענף ג

בקרקע רשב"א מודה לרמ"ה

חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף צז עמוד א, חידושי ר' נחום מסכת בבא קמא דף כא עמוד א קיז

1. למה משלמים בעד הנאה?

מקור לדמי הנאה

משתרשי

תלמוד בבלי מסכת חולין דף קלא עמוד א
הרי שאנסו בית המלך גרנו, אם בחובו - חייב לעשר, אם באנפרות - פטור מלעשר! שאני התם דקא משתרשי ליה

תוספות ד"ה שאני התם דקא משתרשי ליה
דבמקום זה הניח לו המלך שאר ממון ואם תאמר מתנות כהונה כשאכלם משתרשי ליה שבמקום זה לא אכל דבר אחר ואמאי פטור וי"ל דלא דמי לאנסו בית המלך גרנו דתחתיהן לא לקח משלו אבל באכלו אפשר דלא משתרשי ליה שהיה מתענה.

שו"ת רדב"ז חלק ה ללשונות הרמב"ם סימן קעד (אלף תקמח)
דעתו ז"ל דכל המתכוין להזיק מתנות כהונה פטור כרב חסדא דאמר המזיק מתנות כהונה פטור שכל שנתכוון ליקח מתנות כהונה לעצמו ושינה בהן כגון שאכלן או מכרן או שצבע הצמר וקנאו בשינוי שוב אינו משלם אע"ג דקא משתרשי ליה שהרי רצה להפקיע עצמו ממצוה זו ויכול להפקיע עצמו בכל אחד מן הדרכים האלו

כי יאכל קדש

קונטרסי שיעורים ב"ק ד' פ [וכ"מ משערי יושר ג:כה]
והנה עלינו לבאר מקורו של גוף ההלכה שאמרו חז"ל לחייב מדאורייתא הנהנה מממון חבירו ומו"ר זצלה"ה בספרו שערי ישר מסתפק בזה אם חיובו של נהנה מממון חבירו הוא מסברא או דלמא מקורו מגזיה"כ ממה שנאמר בתורה גבי הקדש כי יאכל קדש בשגגה ודרשו חז"ל כי יאכל פרט למזיק וכיון שמזיק הקדש פטור למה באמת חייב כי יאכל ועל כרחך דחיובו מדין נהנה

שכירות פועלים

תוספות מסכת בבא קמא דף נח עמוד א ד"ה א"נ מבריה
ונראה לר"י דמבריה ארי שאינו נוטל שכר היינו כשאין הדבר ברור שיבא לידי הפסד כגון שהארי רחוק ואין יודע אם יבא כאן הארי אם לאו ואין מצילו אלא מדאגה ומן הפחד שדואג שמא יבא אבל אם הדבר ברור שיבא לידי הפסד ולידי דריסת הארי או מציל מפי הארי עצמו אז ודאי נוטל שכרו כמו שטף נהר חמור חבירו והך דשמעתין מיירי שהצילו ירקות מצער בעלמא שאין בעל הבהמה רוצה שתחבט בהמתו בארץ ותצטער

גזל התשמישים

רשב"ם מסכת בבא בתרא דף נז עמוד ב ד"ה לקולא
שאנו מתירין לזה מסתמא להעמיד שם בהמותיו אף על פי שלא נטל רשות מחבירו ובדוכתא אחרינא (ב"מ דף מא)
אמרינן דשואל שלא מדעת גזלן הוא והכא בלא דעת יכול להכניס בהמותיו והלכך לא הוי חזקה דהא לא קפדי

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת בבא קמא - הערות דף צז עמוד א
יל"ע על איזה איסור עבר המשתמש בחפץ בלי רשות בעלים. ואמר רבינו זצ"ל שיתכן שעבר על איסור גזילה, וכן משמע מהרמב"ם שהביא את הדינים של הנהנה מנכסי חברו בלי רשותו בהלכות גזילה. אך האיסור הזה איסור קל הוא שהרי לא חסרו הבעלים כמו שחסרו בגזילה דעלמא. ועיין בשיעורים לעיל בהקדמה לפרק מרובה בנוגע לגזל פחות משהו פרוטה ובמש"כ שם בשם הגר"ח זצ"ל שהוי איסור מעשה גזילה ואע"פ שלא גזל ממון מחבירו, וה"ה י"ל כאן. ויתכן שאע"פ שאינו עובר באיסור גזילת ממון מ"מ אסור מצד מצות דרך ארץ שבין אדם לחבירו ואילו כשהבעלים הקפידו מלכתחילה שלא יכנס לחצרם ונכנס הדר בע"כ הריהו חייב לשלם שכירות וכדאיתא בגמרא לעיל (דף כא א). וקשה מהי הנ"מ בין אם הקפידו הבעלים לפני שנכנס הדר בחצרם שחייב לשלם לבין אם הקפידו אח"כ על הדר בחצרם בלי רשותם שהוא פטור. ונראה שאם הבעלים הקפידו לפני שנכנס ונכנס בע"כ האיסור שעבר עליו הוי חמור יותר... דהקדש שלא מדעת כהדיוט מדעת דמי, כלומר שאיסור המעילה מהווה איסור נוסף וחמור בדומה להקפדת בעלים

מ"ט שזה נהנה זה לא חסר פטור?

א. כופין על מדת סדום

פני יהושע מסכת בבא קמא דף כ עמוד א

קשה דא"כ דחשבינן ליה גרמא א"כ אמאי פשוט ליה להש"ס בחצר דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר דחייב דזה נהנה וזה חסר כיון דלא חשוב לחייבו ע"י שחסרו כיון דגרמא הוא. ואין לומר דפשיטא להש"ס לחייבו משום דנהנה דהא בזה נהנה וזה אינו חסר קא מיבעיא ליה משמע דהחייב במה שנהנה לחוד אינו פשוט לו... מצד הסברא אדרבה יותר יש לחייב בזה חסר וזה לא נהנה מבזה נהנה וזה לא חסר דעיקר חיוב ניזקין בחסרון בלא הנאה אבל הנאה בלא חסרון מיחזי כמידת סדום.

ונראה דלא קשיא מידי דסברת התוספות היא דודאי משום מה שחסר אין לחייבו כיון דהוי גרמא בניזקין אלא כיון שנהנה זה בגוף ממון חברו שדר בביתו בזה לחוד סגי לחייבו, והא דמספקא ליה שם בזה נהנה וזה לא חסר היינו משום דאיכא למימר בכה"ג כופין על מידת סדום כיון שהלה אינו מפסיד כלל

תוספות מסכת בבא בתרא דף יב עמוד ב

ריצב"א מפרש דהא דאמר רבה כופין לא מדין תורה קאמר דבדין היה יכול למחות שכנגדו דאיכא קפידא ברוחות כדאמר בכמה דוכתינן ועוד הא דכופין על מדת סדום בזה נהנה וזה לא חסר היינו בשכבר דר בחצר חברו שאינו מעלה לו שכר אבל הא פשיטא שיכול למחות בו שלא יכנס לדור בביתו אפי' בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר דהוה זה [לא. רש"ש] נהנה וזה לא חסר אלא מתקנת חכמים קאמר הכא דכופין והשתא אין להקשות כלל אמאי איצטריך קרא בבכור.

ב. אין חיוב לשלם דבר שאין לו דין ממון

דברות משה ס' יב א' ב

דעל הנאה משל חברו לא שייך חיוב כמו שאין שייך לחייב הנהנה מצל ביתו של חברו מאחר שלא החסיר את של חברו כלום. וזהו הטעם דזמזל"ח פטור. אך זה שאם חסר חיוב אף שמצד החסרון הוא רק גורם ואין לחייבו הוא

מחמת שאם חסר בהנאתו אז הוּיָא ההנאה דין ממון של הבעלים, דכלל הדבר איזה תשמיש והנאה הדבר הוא של הבעלים אם הוא הנאה ותשמיש כזה שנחסר בזה להבעלים ממון כגון אם היו הבעלים משכירין אותו או שנפסד בשחרות הכותלים ונמצא שאינו נהנה בעלמא משל חבירו אלא לקח ממש של חבירו דהא לקח תשמיש והנאה שיש בה דין ממון להבעלים לכן חייב.

חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף כ עמוד א

ונראין לי דברי התוס' דמבטל שדה חברו אינו חייב שאין הגזלנין משלמין אלא כשעת הגזלה והמקבל שדה מחברו והובירה (ב"מ ק"ד א') אינו חייב אלא מדדרשינן לשון הדיוט והרי זה כמתנה בשעה שקבלה אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא הא אי לאו משום לשון הדיוט הי' פטור...

ג. מחילה

נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף ט עמוד ב בשם הרמ"ה

דמכאן שמענו דהא דאין צריך להעלות לו שכר בחצר דלא קיימא לאגרא לאו דוקא בגדול דבר מחילה הוא אלא אפילו ביתומים דלאו בני מחילה נינהו [אמרין] דהא הכא לא היה חייב בעל האפדנא אלא משום דקדמונאי הא לאו הכי דיינין ליה כחצר דלא קיימא לאגרא וטעמא משום דזה נהנה וזה אינו חסר אינו תלוי במחילה דאפילו בגברא קפדנא דידיעין ודאי דלא מחיל לא היו מעלין לו שכר וה"ה גבי יתמי דשייך טעמא דזה נהנה וזה אינו חסר

עליות דרבינו יונה מסכת בבא בתרא דף ד עמוד ב

דכי אמרינן דהיכא דחסר מקצת חברו חייב על הכל, ה"מ היכא דחסר בגרמת חברו, כי ההיא דאמרין בהאי סוגיא, שאני התם דאיכא שחרורא דאשיתא, דאמרי' מעיקרא לא איתיהיבא אותה הנאה למחילה. כיון דאית בה חסרון. אבל זה שלא היה זקוק לגדור את הרביעית, ולא גרם לו חברו לגודרו, אלא שגדרו לחייב את חברו בהוצאתו, ודאי זה נהנה וזה לא חסר הוא בראשונה שניה ושלישית. ועוד כיון דבג' ראשונות אינו חסר, כבר נתנו למחילה

גר"ח על הש"ס ב"ק כ:

ראיה לזה מהא דקאמר בגמ' להלן דבהקדש ז"נ וזל"ח חייב דכהדיוט מדעת דמי, הרי דכל עיקר פטורא דז"נ וזל"ח הוא משום שאין הבעלים מקפדין

ד. לא מצינו מזיק בלא חסר

קצות רמוב:

מזהר"ט חלק אה"ע סי' כ"א שהקשה על האי דינא דתרומת הדשן (סי' שי"ז)...ומאי שנא באומר לחבירו אכול דלא מצי למימר הייתי מתענה. ונ"ל דלא דמי דהתם מזיק מתנות כהונה או שאכלן פטור משום דממון שאין לו תובעין הוא ומשום מזיק לא מחייב אלא משום נהנה וזה לא נהנה, אבל באוכל משל חבירו משום מזיק מיהא מחייב עכ"ל אמנם לפי מה שמבואר מדברי רמ"א בסימן שס"ג סעיף י' נראה דמשום מזיק לא מחייב, ע"ש שכתב האומר לחבירו דור בחצירי אין צריך ליתן לו שכר, וכאן כתב בא ואכול עמי צריך לשלם, וע"כ צריך לומר משום דהתם מיירי בגברא דלא עביד למיגר דזה לא נהנה, אלא דחצר דקיימא לאגרא וזה חסר, וכיון דאומר לו דור בחצירי פטור כיון דעבד מדעתיה, אבל גברא דעביד למיגר וזה נהנה ודאי חייב וכמ"ש שם בש"ך (סקי"ג) ע"ש, וא"כ מוכח דמשום

נהנה הוא דמחייב, דמשום מזיק מאי שנא דור בחצירי דפטור... ולכן נראה דודאי אכילה חייב משום נהנה, ואע"ג דהיה מתענה טפי עדיף ליה אכילה...
אלא דגבי מתנות כהונה כשם שאינו חייב על היזקו משום דהו"ל ממון שאין לו תובעין, כך אינו חייב על הנאתו כיון דהוא ממון שאין לו תובעין, אלא היכא דמשתרשי ליה עכשיו כמו בלוקח בית המלך את גורנו דמשתרשי ליה עכשיו דאל"כ היו לוקחים פירות אחרים, ומש"ה חייב לשלם עבור הריח שהריח הפירות שבביתו וברשותו.

קצות רמו"א

שט"מ כת' לו: ד"ה מתני' וז"ל קרע שיראין שלי והפטר הוא, שלא הקנס בלבד מחלה לו אלא גופה מסרה לו לעשות בה כרצונו והיא שגורמת ועושה הכל עכ"ל וא"כ קרע כסותי לאו משום מחילה ופטור הוא, דאפילו ביתומה ומפותה דלא שייך מחילה דהו"ל דבר שלא בא לעולם, אלא משום דליכא דין נזק כלל היכא דעבד ברשות בעלים ואיהו דאזקיה לנפשיה... וא"כ לפ"ז בא ואכול עמי דאין חיובו משום תורת מזיק אלא משום שנהנה, וא"כ אפילו עבדיה מדעת בעלים לעולם הוא חייב לשלם במה שנהנה, דיורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות נמי חייב לשלם מה שנהנה (ב"מ קא, א) אע"ג דעבדיה מדעתיה, דגבי נהנה ודאי חייב כל כה"ג.

אור שמח פ"א מהל' נזק"מ ה"ב

אולם דא מסתפקא טובא בהנך מילי דאמרו (ב"ק י"ט ע"ב) דאינה משלמת רק מה שנהנית, כמו ברה"ר, כיון דעל ההיזק פטרתו תורה מפני שיש לה רשות להלך, א"כ לא הוי דין היזק עליו, רק דין חוב בלבד, ומשלם מזיבורית, כיון דהתורה מעטה זה מדין נזק. ולכאורה נראה דתליא בהך מילתא דאמוראי דפרק כיצד (שם כ' ע"א)... ומשני רבא דהאי זה נהנה וזה חסר, ופירוש דאימת פטרתו תורה על החסרון במקום דליכא הנאה, הא במקום דאיכא הנאה לא פטרתו תורה על החסרון ותו מצטרפת החסרון עם הנאה, וכיון שכן תו מסתברא דלרמי בר חמא דאין החיוב רק על הנאה לחוד, ודאי דדינו כדן בעל חוב דעלמא, אבל למאי דמסיק דהחיוב משום החסרון אפשר דמשלם כדן מזיק ממיטב.

שו"ת הרשב"א חלק ד סימן יג

נראה לי הדבר ברור שאינו משלם מן העליה. דלא אשכחן אפילו חצי נזק דמשלם מן העליה. וכדאמר רבא בריש פרק כיצד הרגל בבעיא דחצי נזק צרורות דאיבעיא ליה אם מן העליה משלם או מגופו משלם, וכ"ש הכא דאפי' חצי נזק אינו משלם אלא מה שנהנית. ומ"מ לאו מגופה בלחוד הוא דמשלם. דאין זה בכלל נזיקין. דברחבה אינו נחשב כמזיק אלא ממונו של זה שהיו הפירות שלו בידו של בעל הפרה שכבר נהנית

2. מתי משלמים בעד הנאה?

הנאה פורתא

תוספות מסכת בבא מציעא דף קיז עמוד א

יושב בבית עד שיתן לו יציאותיו - פי' בקונטרס דטעמא משום דהשתא לא נהנה דהרי עלייתו מוכנת לו וקשה דהא נהנה הוא שאין צריך לעלות ונראה דגרס ומקרה את העלייה ויושב בתוכה פי' בעלי' ולא יניח לבעה"ב ליכנס בתוכו עד שיתן לו יציאותיו

תוספות הרא"ש מסכת בבא מציעא דף קיז עמוד א ד"ה ויושב

וא"ת אכתי הוא נהנה שאינו צריך לעלות וזה חסר שחרוריתא דאישיתא, וי"ל דשחרותא דאישיתא חסרון מועט הוא ואהני ודאי היכא שכנגדו נהנה הנאה גדולה שהוא גברא דעביד למיגר ואין לו מקום לדור לחייבו ליתן שכר, אבל היכא שיש לו מקום לדור (לחייבו ליתן שכר) ואינו נהנה אלא מניעת טורח או חסרון שחרוריתא דאישיתא [לא] חשו לחייב ליתן שכר

דברות משה ס' יב ענף ד

רש"י סובר... אין נחשב לו זה כלל הנאת הבית והוא רק גרם הנאה בעלמא שאינה הנאה מגוף הבית. והתוס' סברי דכיון דבשביל הנאה שלא לעלות צריך לדור בבית נחשב משתמש בדירת הבית ונהנה ממילא בהה מה שנהנה וממילא יש לו דין ממון לתשמיש הדירה שהוא גם לכל שויו.

חידושי ר' נחום מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב א' קב

לדידי סגי לי בנטירא בר זוזא, ופרש"י "לא היה יכולת בידי לגדור גדר של אבנים וסגי ליה בגדר קוצים בר זוזא להבדיל ביני ובינך", כונתו דכל חיוב נהנה הוי משום דהך גברא עביד למיגר והיה מוציא הוצאות אהך הנאה, אבל בכה"ג שהנהנה לא היה מוציא הוצאות אהך הנאה ליכא חיוב נהנה אע"ג דכעת אית ליה הנאה מגדר אבנים ודו"ק

מאי קיימא לאגרא?

רש"י

וזה חסר - דחצרו קיימא להשכיר והוה מוגר לאחרני

תוס'

זה נהנה וזה חסר הוא - דכל זמן שרואין את זה עומד בביתו אין מבקשין ממנו להשכיר

נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף ט עמוד א

כתב הרמ"ה ז"ל דאי איתברר קודם שדר זה בה דלא הוה קפיד בעליו לאוגרה אע"ג דמקמי הכי הוה קיימא לאגרא פטור דבתר ההוא שעתא דדר בה האי גברא אזלינן וההיא שעתא זה נהנה וזה אינו חסר הוא:

הגהות מיימוניות הלכות גזלה ואבדה פרק ג א' ג

ונראה לי דאם אין אדם משתדל בו לא לשוכרו ולא להשכירו אף על פי שאילו היו בעלים הכא היו משכירין אותו כיון שאין הוא ולא שלוחו הכא הדר בו פטור דהוי כאילו לא קאי לאגרא. כתב ראב"ן דכל בתים בזמן הזה קיימי לאגרא אף על פי שלא השכרים ע"כ

ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ב

ועוד כתב בא"ז (ח"ג סימן קכ"ד) ז"ל, ופסק ראב"ה ז"ל, דאם אין [איש] משתדל לשוכרו או להשכירו. אע"ג דאלו הוה בעלים הכא הוה מוגרי ליה. כיון דליתנהו הכא לא הוא ולא שלוחו, הדר בו פטור. דהוה כמו דלא קיימא לאגרא.

ויש משיבין עליו ע"כ. וכן נראה כדעת החולקים עליו. כי מאחר שאם היו הבעלים בכאן היו משכירים הבית. הוי כבית דקאי לאגרא. והכל תלוי במה שעומד הבית להשכיר. מדקאמר אילימא בבית דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר. ולא אמר אילימא בגברא דעביד למוגר וגברא דעביד למיגר, אלא כמו שפרשתי

תרומת הדשן סימן שיז

וכן ההיא דחצר דלא קיימא לאגרא, אינו ר"ל דאין הבעלים רגילים להשכיר חצירות מחמת עושרם, אלא איירי בכה"ג שאין שוכרים מצויין כלל אבל לעולם מצד הבעלים היה נשכר. אבל בנ"ד שאין דרכו של ראובן להאכיל בשכר מחמת עושרו, איכא למימר דודאי אומדנא דדעתא היא דודאי בחנם האכילו לחתנו ולבתו, דאי הוי שקיל דמים הוי זילותא. נראה דאין לחלק הכי מדעת הכרס ולא אומדנא דמוכח היא כלל, דלית ליה שום זילותא אם אינו נותן את שלו בחנם

הנאה שלא מחמת החסרון

תוספות מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב ד"ה הא איתהנית

הואיל ונהנה מחמת החסרון שהיה מתחילה מידי דהוי אהא דתנן מתוך הרחבה משלם מה שנהנית דאלעיסה לא מחייב דהוי שן ברה"ר אלא אהנאת מעיו מחייב אע"פ שאם מחזירו אין שוה כלום

מרדכי מסכת בבא קמא פרק כיצד הרגל ס' יז

דאע"ג דבהיה שעתא לא חסר מידי מיהו כיון דהנאתו באה לו ע"י חסרונו של זה [*שהיה לו בתחלה] משלם מה שנהנה מידי דהוה אהא דתנן אכלה מתוך הרחבה

רא"ש מסכת בבא קמא פרק ב ס' ו

ומיהו כבר הוכחתי שעל החסרון אין חייב דלא הוי אלא גרמא בעלמא ואי איכא לחיוביה מהאי טעמא איכא לחיוביה משום שאכל חסרונו של זה

מרדכי ב"ק סי' יז

מעשה ביהודי אחד שברח מעירו ולקח השר ביתו והשאילו ליהודי אחר ואותו [שברח] שאל לו השכירות ופסק ה"ר שמואל שלא יתן לו דהוי לא קיימא לאגרא שאם יצא היהודי מהבית [השר] ישאילנו לגוי ונמצא זה נהנה וזה אינו חסר

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ה:ג

גזל בית או שדה אסור לעבור בתוכה או ליכנס בה בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ואם דר בתוכה חייב להעלות שכר לבעלים כדין הדר בחצר חבירו שלא מדעתו

מחנה אפרים נזקי ממון סי' יג

ולכאורה נראה שאין כן דעת התוס' ז"ל בשמעתין שכתבו בדף כ' ע"ב ד"ה הא איתהנית וכו' וא"ת ההוא דתחב לו תבירו בבית הבליעה דריש אלו נערות אמאי חייב האוכל זה נהנה וזה לא תסר הוא דאם היה מחזיר היחה נמאסת ואין שוה כלום ותירצו דהתם שאני הואיל ונהנה מתמת תסרון שהיה מתחלה עכ"ל אלמא דאע"פ שזה נהנה לא

חיסרו כשנהנה שכבר הי' אבוד אפילו הכי הואיל ומתמת שנחסר ע"י חבירו תחלה נהנה חייב לשלם וכן נראה ג"כ ממה שכחב הרמב"ם פרק ה' מהלכות גזילה ז"ל גזל בית או שדה אסור לדור בתוכה וכו' ואם דר בתוכה חייב עלות שכן לבעלים עכ"ל שנראה שאע"פ שמהגזלן אינו יכול להוציא מידו אפילו הכי אם דר בתוכה אחר חייב להעלות שכן לבעלים

אור שמח הלכות גזלה ואבדה פרק ג ה"ט

ולא קשה מדברי התוספות (ב"ק כ' ע"ב ד"ה הא איתהנית), והובא בהגהות (אות ד'), דבתחב לו חבירו בבית הבליעה כו' אע"ג דבההיא שעתא לא חסר בה, מיהו כיון דהנאתו של זה באה לו ע"י חסרונו של זה משלם מה שנהנה כו', דאזלי בשיטת ר"י שפירש שם בכתובות (ל' ע"ב תוד"ה ואי דלא) דמייירי שתוחב ברצונו התרומה לתוך פיו, וא"כ אף דאיהו לא חייב, שלא גזלו ולא עביד מעשה, חייב על ההנאה, כיון שהחסרון בא בשבילו, אף ע"ג דפטור על החסרון, מכל מקום מתשלומי ההנאה לא מיפטר, וכן באכלה מתוך הרחבה (ב"ק י"ט ע"ב), דעל ההיזק לא משלם, דהוי שן ברה"ר, מכל מקום החסרון בא על ידו, לכן לא מיפטר מההנאה, אבל כאן שהחסרון לא היה בשביל ישראל הדר בו, ולא על ידו בא החסרון, ודאי דהוי זה נהנה וזה לא חסר

ר' יונה ב"ב ד: ד"ה מתניתין המקיף

וכיון שהיה המקיף חסר במה שגדר מחיצה רביעית, מגלגלין על הניקף את הכל. דהכי מוכחת סוגיא דהתם אפילו למ"ד זה נהנה וזה לא חסר פטור, היכא דחסר מקצת מרוחות חבירו, חייב חבירו על הכל, כך פי' רש"י שם. ולי נראה שאין צריך לכל זה, אלא אע"פ שלא הקיפו אלא מג' רוחותיו וגדר גם את הרביעית, אין לנו לחייבו למ"ד זה נהנה וזה לא חסר פטור, דכי אמרינן דהיכא דחסר מקצת חבירו חייב על הכל, ה"מ היכא דחסר בגרמת חבירו, כי ההיא דאמרינן בהאי סוגיא, שאני התם דאיכא שחרורא דאשיתא, דאמרי' מעיקרא לא איתיהיבא אותה הנאה למחילה, כיון דאית בה חסרון. אבל זה שלא היה זקוק לגדור את הרביעית, ולא גרם לו חבירו לגודרו, אלא שגדרו לחייב את חבירו בהוצאתו, ודאי זה נהנה וזה לא חסר הוא בראשונה שניה ושלישית. ועוד כיון דבג' ראשונות אינו חסר, כבר נתנו למחילה

זית רענן ח"ב ס' יז א' ח

דגבי מידי דאכילה הוא דלא אזלינן בתר השתא ונימא כיון דהשתא לא חסריה מאומה כיון דלעולם לא סגי בלאו הכי שהרי אי אפשר ליהנות מן האוכל עד דחסריה בלעיסה או דמטיא ליה לבית הבליעה במקום שאינו יכול לאהדורי רק על ידי הדחק ולהכי אי אפשר לחלק ולהפריד בין החסרון שקודם להנאתו ולבין הנאה שנהנה אח"כ כיון דלעולם אי אפשר בלאו הכי ודומה למה דאמרינן בגיטין דף נ"ב ע"נ בתוס' ד"ה מנסך דא"א לינסוך בלא הגבהה וחשיב כאלו נעשה בהדי הדדי אבל גבי בית דאפשר ליהנות בלא חסרון כלל כגון היכא דלא קיימא לאגרא כלל ולהכי גם עתה דלא קיימא לאגרא מפני הידוע אזי אזלינן ג"כ בזה בתר השתא והחסרון שחסרו הידוע כבר נסתלק בשעה שנהנה ולא אזלינן תו בתר מעיקרא כיון דאפשר הוא לחלק ביניהם וזה ברור ונכון

חסרון פחות משווה פרוטה

תוס' כתוב' ל: ד"ה לא צריכא

ואם תאמר והא אמרינן בפרק בהמה המקשה (חולין דף עא.) גבי טומאה בלועה [דלא מטמאה לא משום דלא חזיא דנהי דבפניו לא חזיא] שלא בפניו מיחזא חזיא א"כ אי הוה מהדר לה הוויא חזיא וי"ל כגון דמעיקרא לא הוי בה כי אם שוה פרוטה או מעט יותר ועתה שנתקלקלה קצת אינה שוה פרוטה ואפילו אי זה נהנה וזה לא חסר פטור מ"מ כיון דשוין כל שהוא אז מיחייב בכל כדאמרינן התם (ב"ק דף כ:) משום דא"ל את גרמת לי היקפא יתירתא מיחייב

בכל הנאה או משום שחרוריתא דאשיתא מיחייב לכולי עלמא בכל וריצב"א פי' דמיירי אפי' באוכלין דלא מאיסי וכיון דתחב לו בבית הבליעה ובלע ונהנה מיד חשוב באין כאחת

שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב ד"ה אם נהנית בשם הרי"ד

אין לפרש דמיד מסח דעתיה מינייהו ומפקר להו אלא הכי פירושו כי מנח להו ברשות הרבים יודע הוא שידרסו ברגל אדם ובהמה ויטנפו ויזלזלו ממה שהן שוות הרבה ואם כן אפילו זרק לה מפומיה ושוות שוה פרוטה הוא מפקירן לגמרי דודאי לא יחושו בני אדם לדרסם אחרי שנלעסו ויתקלקלו לגמרי עד שלא יהו שוות כלום

רבינו פר"ץ כ: ד"ה סתם

לא דוקא מפקר להו דא"כ אפ' מה שנהנית לא משלם אלא אינו מחשיבם ומתייאש מהם שיודע שיתקלקלו שם ויהיו נדרכים הלכך כשלעסתם ודאי אינו מחשיבם כלל והוי אינו חסר

בעל מקפיד

תוספות מסכת בבא קמא דף כא עמוד א

כהדיוט מדעת דמי - פ"ה דדעת שכינה איכא וקשה דשלא מדעתו לאו דוקא אלא אורחיה דמילתא נקט וה"ה מדעתו אלא נראה כהדיוט מדעת דמי כלומר דדעת שכינה איכא שלא יהנה אדם בלא מעילה.

מהר"ם לובלין

לכך פירשו כלומר דדעת שכינה איכא שלא יהנה אדם בלא מעילה ר"ל והוי כאלו הוי כדעת הדיוט שהתנה עמו הדר בו ע"מ שיתן לו שכר וק"ל

חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף כא עמוד א

ה"ק כהדיוט מדעת ומתנה עמו שיעלה לו שכר הוא

שיטה מקובצת כא. בשם רבנו ישעיה ז"ל וכו"כ תר"פ

אלא הכי פירושו הקדש שלא במחאה כהדיוט במחאה דמי שכבר מיחה הכתוב שלא יהנו מן ההקדש.

רבינו ירוחם - מישרים נתיב יב חלק א [וכ"פ טוש"ע שסג:ז]

וכתב ה"ר יונה כי בכל מקום שאמרנו שפטו' להעלות לו שכר אם מיחה בו בעל הבית שלא ידור בו ודר בו אחר מחאתו נותן לו שכרו משלם ואפילו בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר קמא.

ים של שלמה ב"ק פ"ב ס' טז

הדר בחצר חברו שלא מדעתו (כל ע"א). ופי' התו' לאו דוקא שלא מדעתו. אלא ה"ה מדעתו, רק כשנכנס היה נכנס שלא ברשות. אלא אורחא דמילתא נקט. וכן פי' הטור ס' שס"ג. וז"ל, שרואהו שדר בו, ולא אמר לו מידי. וכתב עוד, שאם אמר לו צא ולא יצא חייב בכל עניין. אלא איירי דלא אמר לו דבר, וזה דר בו, וכן נראה. ולא כהגה"ת מהרי"ח (הג"א סימן ו' אות ב') שכתב אפילו דר בו בעל כרחו אין צריך להעלות לו שכר, כיון שזה הבית לא עביד

למיגר. דהא כשמוחה בו הוי לגביה כבית דעביד למיגר. לכן דברי הטור עיקר. וכן כותבים התו' להדיא סוף פ"ק דב"ב (דף י"ב ע"ב ד"ה כגון) גבי כופין על מדת סדום כו'

המהנה גלה דעתו שחשוב לו ממון

תוספות מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב ד"ה טעמא דניקף וכ"כ תוס' ב"ב ה., מרדכי ב"ק וב"ב, יד רמ"ה ב"ב ה.

וא"ת ואי זה נהנה וזה לא חסר פטור אפילו עמד ניקף נמי וי"ל שאני עמד ניקף דגלי אדעתיה דניחא ליה בהוצאה ולא דמי לדר בחצר חבירו דלא גלי אדעתיה אלא בחנם

ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ב ס' טז

שותימא, איך נוכל להוציא דין חידוש מס"ד דמקשן. הלא לפי האמת והמסקנא ליכא ראייה כלל. דאפילו עמד מקיף חייב, ולא שייך התם זה נהנה וזה לא חסר. דחסריה בהקפה יתירא. כדמפרש התם במסקנה בב"ב. ואת"ל שהמקשן סובר כך לפי דעתו. מ"מ לפי האמת ליתא, ועוד, אפילו לדעת המקשן ליכא ראייה. דדלמא טעמא דניקף חייב. משום דגלי אדעתיה, ומהני האי גילוי הדעת לחיובי. בפרט מאחר שגרם לו היקף יתירה. וזו הוה טעמא דרבנן דמחייבי אפילו בעמד המקיף. כמו שפירש התוספת גופא באותו דיבור. ואם כן שפיר דייק התם, היכא דעמד מקיף פטור, אף שיש קצת טעמא לחיובא. דגרם ליה היקפה יתירה, אפ"ה פטרינן. משום זה נהנה וזה לא חסר. ק"ו בדוכתא אחריתי. ומשום הכי בעמד ניקף מודה רבי יוסי לחכמים דמהני טעמא דניחא ליה. שגילה דעתו שניחא ליה בהיקף יתירתא. אבל גבי הדר בחצר חבירו כו'. דליכא שום חסרון בעולם לבעלים. פשיטא דליכא חילוק בין גלי ללא גלי.... גם לא הבנתי סברתו כל עיקר. מאחר דעיקר טעמא לפי האמת דפטור הדר בחצר חבירו משום דלא חסריה מידי. וכמו שפי', מאי חלוק בגילה דעתו.

קהלות יעקב ב"ק סי' יח א' א-ב

יסוד הדין דז"נ וזל"ח פט' הוא משום שהנהנה יכול לטעון לדידי לא שוה לי ממון כעין שכתבו התוס' חול' קלא ד"ה שאני... נהי דגלי דעתיה דניחא בהוצאה כדי שיהיה הבית קנוי לו בשכירות מ"מ אדעתא דהכי שלא יהא קנוי לא רק שיהנה מהדירה בלא זכות בעלות לא גילה דעתיה

קצות החושן סימן קנח:

ולכן נראה לענ"ד בישוב קושית תוס', והוא לפי מ"ש הרב המגיד (פ"ג משכנים ה"ד) בטעמא דהרמב"ם (שם) שכתב והוא שיהיה על מקום שניהם, ומשום דאז זוכה לו חצירו בחצי הכותל ע"ש, ועיין מ"ש בסק"ה, וכ"כ נימוק"י (ב"ב ג, א בדפי ה"ף) במתניתין (ה, א) דסמך לו כותל אחר מגלגלין עליו את הכל וז"ל, וא"ת ובמאי נשתעבד זה לתת מחצית, וי"ל דדעתו היה כשירצה שיתן לו יזכה לו חצירו וחצירו זכתה לו וע"ש, וא"כ כיון דגלי אדעתיה דניחא ליה זכתה לו חצירו באבנים למפרע וזוכה בעל כרחו בפריעת חצי הוצאה ותו לא מצי אמר הבונה עצי ואבני אני נוטל כיון דכבר זכה לו חצירו באבנים כשיתרצה לפרעו, וכיון דקנה בגוף הכותל להיות חצי שלו תו לא שייך זה נהנה וזה לא חסר, דאין לך חסר גדול מזה כיון שקנה מזה גוף האבנים, ומקח וממכר הוא ומכי משך במקחו נתחייב בדמים, וזה נמי מצי גלי אדעתיה דניחא ליה הרי זוכה לו חצירו ונתחייב בדמי מקחו

מרומי שדה מסכת בבא קמא דף כ עמוד א

ולא קשה מידי, דהא דגלי אדעתיה דניחא ליה, היינו שכסבור הוא שהוא בית של ראובן ואינו רוצה להפסידו. אבל אם היה יודע שהוא של שמעון, ושמעון אינו יכול להשכיר מחמת שהוא ביד ראובן, בודאי לא היה רוצה לשלם לשמעון אחרי שלא הפסידו. משא"כ בהא דניקף, דכיון דגלי אדעתיה דניחא ליה הרי הוא כשותפין בהוצאה זו. ושותפין שאחד מהם עושה לטובת השותפות שניהם חייבים בשוה. ומזה ראייה לדברינו דאמדין דעתיה דאפילו שכר בית מראובן א"צ לשלם לשמעון, דמסתמא לא היה דעתיה לשלם אם היה יודע, וה"נ בנידון דידן להיפך, מסתמא אמדין דעתיה שהיה חייב לשלם:

חידושי ר' נחום מסכת בבא קמא דף כ עמוד ב א' קא

ונראה דלשי' התוס' דכל הפטור בלא חסר הוא רק משום מידת סדום יש לבאר להך סברא, דכל היכא דניחא ליה לשלם דמים אהך דירה גופא אי"ז מידת סדום לתבעו, דהא אם לא היה הבעלים מניחו לדור בחינם היה הלה שוכר להך דירה גופא, וי"ל דבכה"ג ל"ח כמידת סדום ודו"ק.

3. מה משלמים בעד הנאה?

תוספות מסכת בבא קמא דף כא עמוד א

ויהי להו ליתמי דבר מועט - ומחמת כן חייב לשלם מה שנהנה אע"פ שלא חיסר כל כך וכן מוכח כולה שמעתינן כדאמרינן לעיל משום שחרוריתא דאשייתא

נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף ט עמוד א

וכתב הרמ"ה ז"ל דהלכתא כרבא אמר רב סחורה דקאי מר בר רב אשי כוותיה הלכך אפילו לא קא משתמש ביה בעל הקרקע אלא בתבנא וציבי חייב הדר לשלם לבעליו כשיעור מה שהפסידו בשחרות הכותלים אבל טפי לא וכדמשמע בסמוך בהאי עובדא דיתמי דכי היכי דמעיקרא הוה מפייסי להו בדבר מועט הכי נמי חייבו רב נחמן לההוא גברא דבנה אפדנא דאמר ליה זיל פייסינהו ליתמי ואע"פ שהנאת האפדנא מרובה יתמי דלא בנו לה ולא פרעי ההוצאה מאי איכפת להו בהנאתו של זה כיון דלא מפסדי מידי ממאי דיהבי להו קדמונאי זה נהנה וזה אינו חסר הוא הכי נמי כיון דכל מאי דמפסיד ליה דהיינו שחריתא דאשייתא פרע ליה משום דהשתא ליכא תועלת בדירתו משום שאיה שתהיה עולה כנגד הפסד השחרות מכל מקום אינו מחויב לתת לו יותר ממה שעולה אותו הפסד זה דעת הרמ"ה ז"ל אבל דעת הרא"ש והריטב"א ז"ל דאע"ג דלא מחסר ליה אלא בדבר מועט משלם לו כל מה שהנהנה וכן דעתם גבי יתמי דבסמוך ומסתייע מהא דאמר מגלגלין עליו את הכל וכדמשמע מתוך הסוגיא דגמ' [דף כ ב] דמשום שחריתא דאשייתא שהוא חסרון מועט מגלגלים עליו את הכל:

שער המלך הלכות גזלה ואבדה פרק ג ה"ט

אכתי אני תמיה על מור"ם שסתם דברים אלו בלי חולק... וכן יש לתמוה על הטור שבסימן שס"ג כתב כדברי התוס' דאם חסר ממנו דבר מועט מגלגלין עליו את הכל ובסי' קנ"ח הביא דברי הרמ"ה הללו ולא חלק עליהם שהרי לפי מ"ש הב"ח בכונת דברי הרמ"ה מבואר שדעתו דאינו חייב לשלם אלא דמי מה שחסרו וא"כ הי"ל להטור לחלוק עליו... והיה אפשר לחלק בזה ולומר דס"ל להטור כותיה דהתוס' בחדא ופליג עלייהו בחדא דס"ל דדוקא בדב בחדא חבירו של"מ הוא דאמרינן דמשום שחרורי' דאשייתא מגלגלין עליו את הכל וה"ט משום דכיון דזה נהנה ממנו חבירו ומחסרו של"מ אמרינן דחייב לשלם כל מה שנהנה של"מ משא"כ בהקיף את חבירו שחבירו מהנהו

מממונו אע"ג דאיכא חיסרון אינו חייב לשלם אלא מה שחיסרו וכעין חילוק זה מצאתי בתלמיד הרשב"א וז"ל הא ל"ק דגבי הדר בחצר חבירו כיון דמילתא דקפידה היא כי דר חייב לשלם שכירתו משלם דלא אמרי' ליה שלם הך פורתא דחסריה וליפטר באידך דמאן יהיב ליה זכותא למידר בשל חבירו ע"כ אבל גבי מתני' דאכלה להו בהמה של"מ בעלה אם איתא דז"נ וזא"ח פטור לא הו"ל לשלומי אלא כפי מה דהיו מחשיבין אותן הבעלים אלו נדרסו ברגלו אדם ובהמה שהרי עומדים היו לכך עכ"ל.

דברות משה ס' יב ענף ג

יש להסתפק דאולי הוא רק בקיימא לאגרא אף בדבר מועט כהא דקרמנאי דהוו דיירי ויהבי ליתמי דבר מועט דהיה להם אותו תשמיש דשכירות לדירה ממש לכן נחשב כל השייך לתשמיש דירה אף דאפדנא דין ממון שהיה לבעלים. אבל בחסר דשחרוריתא דהבעלים לא השתמשו בו וגם לא השכירו לאחרים להשתמש נמצא שלבעלים ליכא כלל תשמיש זה בהבית דהא למ"ד פטור אזלין בתר הבעלים. אלא הוא שנכנס לדור בו עשה שיהיה תשמיש זה בהבית וא"כ אולי ואין לעשות תשמיש זה שרק הוא עשה לדין ממון יותר משווי השחרות דזה שוה בעצם. [רמה] יודה לפ"ז באותה תשמיש דירה ממש שהבעלים היו משכירים בפחות ונכנס בו אחד שלא ברשות שיש לחייבו כל השייך שיש בעיר על דירה כזו דהא תשמיש זה ממש היה להם בדין ממון

בקרקע רשב"א מודה לרמ"ה

חידושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף צז עמוד א

ואדרבה איכא למידק כיון דאיכא פחת כל שהוא אמאי אינו משלם כל השכר, דכל שצריך ליתן כל שהוא מחייבין אותו בכל וכדאמרינן בפרק כיצד הרגל דכל דאיכא שחרוריתא דאשיתא מעלה שכר שלם, וכן בקילקלתא דיתמי וכמו שכתבתי שם, והמשל (ב"ב צ"ד א') אם בא לנפות מנפה את כולו. וי"ל דאין ה"נ אלא דהכא בשפיחתה יתר על שכרה, וליתא דהא אמר שמואל אין לו אלא פחתה, וי"ל שיש לחלק בין קרקע למטלטלין

חידושי ר' נחום מסכת בבא קמא דף כא עמוד א קי"ז

ולולי ד' הראשונים... וי"ל דכל מה שנח' הראשונים ע"ד הרמ"ה דמגלגלין עליו את הכל הוא רק בכה"ג דהנהנה אינו מחויב בתשלומי החסרון והבעלים א"י לתבעו את דמי החסרון, דבזה ס"ל להראשונים דגם אם הנהנה ישלם מעצמו את דמי החסרון הרי"ז ז"נ וז"ח ומגלגלין עליו את כל דמי ההנאה, אבל בכה"ג דהנהנה מחויב על החסרון מדין מזיק וכדו' והבעלים יכולים לתבעו להשלים את החסרון כו"ע מודו לסברת הרמ"ה דלגבי המותר הרי"ז ז"נ וז"ח, דהא הבעלים יכולים להשתלם את דמי החסרון ומה אכפת להו שהלה נהנה ודו"ק. ולפי"ז יש ליישב את קו' הרשב"א הנ"ל, דבסוגיא בדצ"ז הא איירי בכה"ג שאפשר לתבעו את דמי הפחת, ולהכי כל חיובו אהנאה הוא רק כשיעור הפחת ולא יותר ודו"ק, אכן בראשונים לא כ"כ